

MEHMET EMİN ÂLİ PAŞA

Âli Paşa, Mısır Çarşılı Ali Rıza Efendi'nin dölünden 23 Rebiyülevvel 1230-Şubat 1815(1) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ali Rıza Efendi'nin dükkânı kapıya bitişik olduğundan aynı zamanda çarşının kapıcısı idi. Yerme amacı ile paşa hakkında söylenen:

Kapıcızade ile Köprülü'nün farkı budur

Birisi aldı Girid'i birisi verdi bugün(2)

beytindeki kapıcı oğlu niteliği bundan dolaylıdır.

Âli Paşa'nın eğitimi muntazam değildi, parça parça idi. Hattâ biraz Fransızca'yı dağınık surette şundan bundan ve özellikle bir Rum doktordan öğrenmişti. Doğuştan parlak zekâsı ve memurluğa girdikten sonra geceyi gündüze katarak çalışması bu eksikliği gereği kadar gidermiş ve yüksek niteliklerini imrenilecek dereceye çıkarmıştı. Babasının, devrin vezirlerinden birine bağlanması sayesinde Mehmet Emin Efendi on beş yaşında iken Divan-ı Hümayun kalemine çirak olmuştu. Yedi sene kadar buraya ve sonra mühimme ve tercüme kalemlerine devamdan sonra bir aralık Viyana büyükelçiliği ikinci kâtipliğine atanmış ve yedi sekiz ay geçtikten sonra üçüncü rütbe ile Divan-ı Hümayun tercümanı atanmıştı 1253-1837. Âli takma adı o devrin âdeti ve örneğine uygun olarak bu görevde iken verilmiş idi(3). Ertesi sene, müsteşar vekilliği ile Londra elçiliğine atanmış olan Reşit Paşa acele İstanbul'a gelince, öyle bunalımlı bir zamanda elçilik maslahatgüzarlığını yirmi beş yaşında bulunan Âli Efendi'ye bırakmıştı. Reşit Paşa'nın Âli Paşa hakkındaki güvenine en güzel örnek budur. Hatta o sene evvela vekil olarak (1255-1839) ve ertesi sene asıl olarak dışişleri müsteşarlığına getirmiştir. Ondan sonra Reşit Paşa Âli Efendi'nin elinden tutup sırasıyla Londra büyükelçiliği (Zilkade 1257-1841) Meclis-i Vâlâ üyeliği (1261-1845) ve dışişleri müsteşarlığı gibi yüksek görevlerde kullanarak kendisi sadrazam olunca (Şevval 1262-1846) Âli Efendi'ye Bâlâ rütbesi ile dışişleri bakanlığını verdi. 1264 muharreminde (1848) vezirlik rütbesine kavuşan Âli Paşa Meclis-i Vâlâ Başkanlığında ve ikinci defa dışişleri bakanlığında bulunarak 1268-1852 (9 şevval) de efendisinin azledilmesi üzerine yüksek sadrazamlık makamını kazanmıştı. Meşhurdur ki kendisine sadrazamlık teklif olunduğunda yaşının küçüklüğünden ve bilgisinin yetersizliğinden bahsederek kabul etmemek için bahane aramış ise de padişah "inşallah o makamda sakalı ağarır" vaadi ve ısrarı üzerine kabul etmiş fakat iki ay geçince azil olunmuştur. Ve yine meşhurdur ki sadrazam olduğu gün evine gitmeden Reşit Paşa'nın yalısına uğrayıp eteğini öpmek suretiyle teşekkürlerini sunmuş ve iyilik- bilirliliğini göstermiştir. Ölümü 21 Cumadiulula 1288 7 Eylül 1871'dir. Beş kere sadrazam, iki kere vekil ve sekiz kere asil olarak

dışişleri bakanı, iki kere Tanzimat meclisi başkam ve beşer ay kadar İzmir ve Bursa valisi olmuştu.

Âli Paşa ufak tefek, zayıf yapılı, konuşma ve tabiatça beceriklilikten yoksun ve ses tonu hafifti. Devletçe taşıdığı büyük itibarı, ağırbaşlılığı ve herkes hakkında resmiyetten hiç ayrılmayan saygılı davranışı ile kazanmıştı. Daima ceketi ilikli oturur ve yanına kâtiplerden birisi bile girse ayağa kalkar gibi davranışlar gösterirdi. Karşısında, eller kavuşmuş saygılı bir halde durmak zorunlu idi; hafiflik ve kabalık sevmediği şeylerdi; gelişigüzel konuşmak veya kayıtsız davranmak tehlikeli idi. Çünkü derhal terbiyeli ve nazik fakat acı sözler ve tavırlarla çarpardı. Ziya Paşa'nın "Zehr-i hand-ı istihza" deyim ve "Şîrin dahi kastetmesi cana gülerektir" mısraında anlatmak istediği gülüşler dudaklarında daima dolaşır ve en büyük ayıplama silahı ve azarı olurdu. Tophane müşiri Halil Paşa bakanlar kurulunda çantasını yanına alarak dairesine ait kâğıtların incelenmesi ile uğraşır ve toplantıda görüşülen konular dinlemezmiş. Bir gün toplantıda önemli bir mesele görüşülmüş. Âli Paşa efendim görüşmeler dağıldı, Müşir Paşa hazretlerinden "rica etsek de konuşmaları toparlayıp özetleseler" diye kendisine seslenilince zavallı şaşalamış ve utancından kıpkırmızı olmuş ve bir daha evrak çantasını beraber almamış.

Makamın otoritesini korumak hususuna eski büyük vezirler arasında Âli Paşa kadar dikkat eden yoktur. Bâb-ı Âli'nin, her işin başvurulacağı yer olma geleneğini desteklemiştir. Bakanlardan hiçbiri sadrazama bilgi vermeden saraya çağrılrsa bile gidemezdi. Maliye Bakanı Şirvanizade Rüştü Paşa(4) bir gün saraydan çağrılması üzerine kendiliğinden saraya gittiğinden Âli Paşa meseleyi büyülterek istifa etmek derecesine vardırırmıştı. Rütbe ve görev verilmesi hakkında padişah tarafından çıkarılan buyrukları resmî işleme uygun olarak yerine getirirdi. Buna benzer buyruklar zaten pek seyrekleşmişti. Mustafa Efendi (Tarihçi Mustafa Nuri Paşa)(5) Mabeyn başkâtibi iken kayınbiraderi Sait Efendi'nin (eski İçişleri Bakanı) rütbesinin yükseltilmesine buyruk çıkartmış. Âli Paşa "Sait Efendi'yi Bâb-ı Âli acaba Mustafa Efendi hazretleri kadar değerlendiremez mi idi" diye alışlagelindiği üzere kırgınlık gösterince Sait Efendi kendisinin asla bilgisi olmadığını inandırıcı bir şekilde anlatarak Âli Paşa'nın hiddet ve kininden kurtulmuş idi. Padişah buyruklarını aldığı vakit Âli Paşa pek uysal görünür, fakat ellerini oğuşturarak bazı sakıncalar ve görüşler ileri sürerse o buyruk geri alınıyordu.

Raftan sünger düşse bir yeri incinecek kadar zayıf ve nazik olan bu küçük adam resmi makamda aslan heybeti takınıyordu. Usule, resmiyete ve protokole bağlılığı fazla idi. Sadrazamların saraya gidişlerinde Serkurena tarafından taş merdivende karşılanması âdet olduğundan bir defa Serkurena padişahın yanında bulunduğundan dolayı karşılama merasimini yerine getirememiş, Âli Paşa içeri girmeyerek bahçede gezinmeye başlamış, Serkurenanın pencereden gözüne iliştiğinden oraya dik dik bakmasının sebebini soran Sultan Abdülaziz'e,

sadrazamın geldiğini, bahçede dolaştığım söylemesi üzerine izin verildiğinden derhal Âli Paşa'yı karşılamış ve padişahın yanında bulunduğundan dolayı hizmette kusur ettiğini bildirerek özür dilemiş; paşa “ben de çiçekleri seyrediyordum, çiçekler ne güzel açmış” gibi tatlı sözlerle içeri girmiş(6).

Sultan Abdülaziz Han tatil günleri dışında (adi günlerde) giyinmez ve kürkle oturmuş. Mabeyn görevlilerinin anlattıklarına göre Âli Paşa'yı bir gün o kıyafetle kabul etmek isteyince paşa odaya girmekle çıkması bir olmuş. Yol gösteren mabeyinciye “efendimiz dinleniyorlarmış, niçin rahatsız ettik” diye başına kakarak doğru bakanlar odasına dönmüş ve padişahın nereye gittiğini sorması üzerine durumu anlatmışlar, gülümseyerek elbisesini isteyerek giyindikten sonra sadrazamı kabul etmiş.

Kutlama günlerinde sadrazamların, padişahların annesine -Valide Sultan- de gitmesi âdetmiş: Pertevniyal Sultan(7) Âli Paşa geldiği zaman telaş ederek ve özenerek başörtüsü ve carını çabuk nın getirmelerini cariyelerden isteyerek paşayı bekletmemek için çarçabuk mabeyn kapısına gelir ve kendisi konuşmayarak âdet olduğu gibi Hazinedar Usta aracılığı ile tatlı sözler söylediğini ve başarılarına dua ettiğini, diğer sadrazamlara o kadar özenmediğini eski Darüssaade Ağası Abdülğani Ağa anlatırdı.

Âli Paşa padişah yanında alçak gönüllülüğü pek ileri götürür ve kanter içinde kalır, yürürken ayaklan titremiş; bu hal yalancıkta olmayıp doğuştan ve ciddi idi.

Gençliğindeki öğrenim eksiklerini sonradan okuyarak gayretli çalışmasıyla tamamlamış, Allah vergisi yeteneği öğrendiklerine başka bir parlaklık vermişti. Kendi el yazısı ile yazılmış müsveddeleri bugün kıymet bilir ellerde görülmektedir. Fransızca yazdığı yazılarda bazı gramer yanlışları olmakla beraber anlamlı deyimleri bulup fikrini savunmadaki gücünü, dışişleri bürolarında çalışan ve Fransızca'yı pek iyi bilen kişilerden işitmişizdir. Osmanlı Devleti tarafından delege olarak atandığı Paris Barış Kongresinde meslektaşlarının takdirlerini kazanmış, Avusturya delegelerinden Baron Hübner anılarında kongrede Âli Paşa büyüklüğünde diplomat yoktu diye yazmış olduğunu, hatıratı okuyan birisinden işitmişim. Bununla beraber atılğan olmayışı delegasyonumuzu sönük göstermiştir.

Sırası gelmişken şunu da ekleyeyim ki Paris Kongresinde Âli Paşa yerini getirerek kapitülasyonların kaldırılması meselesini bahis konusu etmiştir. Kongre tutanaklarından anlaşıldığına göre olay şöyle olmuştur: Osmanlı Devleti'nin o günkü durumuna göre anlaşmaya katılan devletlerin Türkiye ile ticaret ve kabotaj ilişkilerini düzenlemesi hususunda birleşilmesi gereğine dair Lord Clarendon(8) tarafından yapılan teklifi Compte Walewski(9)de uygun bulmuş ve Compte Cavour(10) hiçbir devletin ticaret usulünün Türkiye kadar serbest ve açık olmadığını, bugünkü işlemlerde görülen düzensizliğin ve yabancı tüccarların karşılaştığı

zorlukların sebebi ayrıcalık durumundan meydana gelen kararlar olduğunu bildirmiştir(11). Baron Manteuffel(12) evvelce Prusya hükümetinin Bâb-ı Âli ile bir ticaret anlaşması yaparken Türkiye ile büyük devletler arasında yapılmış ticaret anlaşmalarının çokluğunu ve karışıklığını kendi gözüyle gördüğünü ve bu meseleye dokunmanın Osmanlı Devleti'nin ilk senelerinden devreden kazanılmış hakları kurcalayacağını söylemesi üzerine Âli Paşa ticaret ilişkilerini zorlaştıran güçlükleri ve Osmanlı Devletinin yapacağı işleri önleyen engelleri eskimiş anlaşmalara dayandırıldığı açıklarken Avrupalıların eski anlaşmalarla kazandıkları imtiyazların (ayrıcalıkların)kendi güvenliklerine ve işlerinin geliştirilmesine dokunduğunu ve zarar verdiğini; çünkü Osmanlı hükümetinin karışma yetkisinin sınırlı olduğundan her elçiliğin kendi uyuşunda olanlar hakkında kullandığı kaza hakkının hükümet içinde birçok hükümetler meydana getirdiğini ve her türlü reform için büyük engeller teşkil ettiğini söylemiştir.

Bunun üzerine delegeler arasında karşılıklı görüşler ileri sürülmüş ve sonunda Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ticaret ilişkilerini ve Osmanlı ülkelerinde oturan yabancıların oturma şartlarını belirten kararların yeniden incelenmesi gereğine ve tarafların hukuki çıkarlarını koruyacak bir amaca varmak için barış antlaşmasının imzalanmasından sonra İstanbul'da Bâb-ı Âli ile anlaşmaya katılan diğer devletler temsilcileri arasında görüşme açılmasına dair tutanağa bir dilek yazılmasına bütün delegeler oybirliği ile karar vermişlerdir.

Paris Kongresi delegeliğinden başka Âli Paşa'nın önemli bir siyasi görevi daha vardır ki o da Girit'tir (1284-1867). Girit İhtilâli, Avrupa'da Helenizm yani Yunan dostluğu duygularını uyandırmış, adanın Yunanistan'a katılması yolunda eğilimler belirmeye başlamıştı. Arazinin sarplığı dolayısıyla devletin askeri kuvvetleri ihtilâli bastırmakta hızlı hareket edemediğinden meselenin uzaması ve sonradan hükümetin başına siyasi bir dert açması mümkündür. Âli Paşa beşinci defaki sadrazamlığında Girit'e kendisi gitti; yabancıların karışmasını önlemek için mahalli idareye bazı haklar tanıyan özel bir kararname hazırladı; Girit meselesini geçici de olsa önledi. Bu çözüm şeklinde mecburen gösterdiği kolaylıklar dolayısıyla muhaliflerinin yermesine ve taşlamasına uğramış, Zafername(13) bundan doğmuştur.

Aşağıdaki makalelerde anlatılacağı gibi İstanbul'da "Yeni Osmanlılar" adıyla bir siyasi dernek kurulmuş olup(14) bunun amacı Âli Paşa'yı yerinden atmak ve hürriyet idaresi kurmaya yönelik olduğundan yazılan ile elebaşları olan Ziya Bey (Paşa) Zafername'yi yazmıştı. Âli Paşa buna pek üzülmüştür derler. Kasidenin tahmisini yaptığı ileri sürülen Hayri Efendi, güya şerheden Zaptiye Nazın (Güvenlik işleri bakanı) Hüsnü Paşa'ya başvurarak asla bilgisi olmadığını söyleyerek yana yakıla kendisini temize çıkarmaya çalışmış, Hüsnü Paşa cevap olarak "efendi merak etmeyiniz, siz ben yazdım deseniz de kimse inanmaz" diyerek zavallı adama güven vermiş(15).

Âli Paşa dış politikada Fransa politikasına eğilimli idi(16). Reşit Paşa'nın kafadan olan İngiltere elçisini İstanbul'dan uzaklaştırmıştı(17). Kavrayışına ve anlayışına Napoleone 111.(18) fazla güven beslerdi. Hattâ tamamen batı işlerine ait bir devletlerarası meselede bakanlarına bir kere de Âli Paşa'nın fikrini sormalarını hatırlattığı söylenir. Diplomatlıkta hocası Reşit Paşa'ya üstün olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Bâb-ı Âli'nin yabancılar gözünde siyasi değerini yükseltmeye çok hizmeti olmuştur. Yazı takımını mirasçılardan Prusya Kralı (Almanya İmparatoru) Koca Wilhelm aldırılmıştı.

İç politikada tutumu daha ziyade tutucu idi. Devleti fazla hırpalamayarak ve pek tartaklamayarak ilerlemeye taraftardı. Reşit ve Fuad paşalar kadar kararlarında kesin kes değildi. Bununla beraber ılımlı tutumundan memleket ve devlet faydalanmıştı. İslahat fermanları ile vatandaş haklarını kayırdığı gibi iller idaresine ait olan yeni kanunlarla idare meclislerine bir takım yere haklar kazandırmış ve hak ve yetkilerini genişletmişti. Devlet Şurasına İstanbul dışındaki illerde ileri gelenlerden üye getirmesi Avrupa'da uygulanan parlamenter rejime başlangıç gibi sayılmış ise de sırf taklitten ibaret kalıp esaslı bir işe yaramamıştı(19). Ali Paşa meşrutiyet taraftan değildi. Padişah üzerindeki büyük etkisi ile eğer istese idi Sultan Abdülaziz Han'ı inandırarak ılımlı bir meşrutiyet idaresi kurmayı başarabileceğini sananlar vardır. Amma böyle bir isteğe hiçbir zaman yanaşmamıştı(20).

Âli Paşa huyu gereği şiddetli direnişlere karşı koymada güçsüz kalır, bununla beraber rakibi yok etme hususunda elinden geleni esirgemezdi. Gücendiği kimseleri zehirli gülümsemeleriyle nasıl ezdiğini daire müdürleri pek iyi bilirdi. Reşit Paşa'nın düşmanlığından pek yıldığı için ölümünden sonra biraz nefes almış, konuşma gücüne karşı gelemediği Fuad Paşa'nın ölümünden sonra (1285-1868) başta artık konuşan tek kimse olarak kalmıştı. Azledilmesi ve değiştirilmesi padişah tarafından uygun görülmediği gibi yenilerden hiçbir vezir postuna oturmayı göze aldırılmazdı. Yaşasa idi ne Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve ne ondan sonra meydana gelen Rus savaşı olmayacağına kendisini bilen ve tanıyanlar inanırlardı.

Sultan Abdülaziz Mısır ve Avrupa seyahatlerinden(21) sonra bayındırlık işlerine önem vermiş ve Rumeli demiryolunun(22) Topkapı Sarayı bahçesi içinden geçmesine itiraz etmeden razı olmuştu. Fakat yapıma başlandıktan sonra demiryolunun saray içinden geçmesi hoşuna gitmedi. Âli Paşa muhaliflerinden Mecalis-i Âliye'ye memur olan Mütercim Rüştü Paşa bir gün bakanlar kurulunda bu konuyu diline dolayıp bir yabancı şirketin padişah sarayına girmesinden dolayı pek ağır şikayet ve itirazlarda bulundu. Âli Paşa itirazcıyı susturmayı başaramadı ve padişah emirlerini saklama âdeti dışına çıkarak "ne yapalım efendim, mülkün sahibi (padişah) arzu ederek izin verdi ve hattâ demiryolu yapılsın da isterse sırtımdan geçsin razıyım" buyurdu sözlerini ağızdan kaçırdı. Bu açıklama üzerine itiraz eden ağızlar kapandı ise

zaten hasta olan Âli Paşa yakınlarına “bu adam beni bugün zehirledi” erek üzüntülerini açığa vurmuş(*) ve ondan sonra bir daha toplantıya gelemeyerek ahiret yolunu tutmuştur.

Hasta iken hatır sormaya giden bir doktor kahvaltı tepsisindeki fasulye piyazına paşanın fazla düşkünlüğünü görerek uyarıda bulunmuş rahmetli kendisine “şimdi artık lezzetli ömrü aziz ömre tercih eder oldum” cevabını vermiş.

* Bu itiraz demiryolu meselesinden olmayıp Ermeni Katoliklerin Hassonist ve anti Hassonist münakaşaları yapılırken çıkmış olduğunu eski Kastamonu Valisi Mehmet Galip Bey babası Sait Efendi'den duyduğuna göre şöyle düzeltiyor: Mütercim Rüştü Paşa yere eğilerek seccadeye iki dizi üstüne oturmuş ve bakanlar sadrazamın tarafını tutarak Ticaret Bakanı Kabuli Paşa, papanın “Rever surus” emirnamesini ileri sürmesi üzerine mütercim “canım efendim şu buyurduğunuz emirnameyi okudunuzsa bize de anlatsanız” diye Kabuli Paşa’yı bozmuş. Âli Paşa'nın o son günkü konuşması şimdiye kadar görülmemiş derecede iyi imiş. Anlattığımız demiryolu münakaşası daha evvel meydana gelmiş imiş.

AÇIKLAMALAR

1 — Âli Paşa'nın doğum yılının hicri 1230 olduğunda yazarlar birleşmekle beraber bunu milâdi sene olarak bazısı 1814 (İbnülemin M. K. İnal: Osmanlılar devrinde son sadrazamlar) bazıları da 1815 olarak göstermektedirler (İslâm Ansiklopedisi. T. tr. C. I, S. 355).

2 — Bilindiği gibi Girit Adası 1669 yılında vezir-i Âzam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından zaptedilmiştir. 1867 yılında Girit'te çıkan karışıklıkları bastırmak için Âli Paşa adaya gitmişti. İsyancıların bazı dilekleri kabul edilerek karışıklıklar kısmen önlenmişti Paşanın muhalifleri bu hareketi Girit'in Yunanlılara bırakıldığı şeklinde gösterdiklerinden muhalif yazarlardan birisi de bu beyti söylemiştir.

3 — Mahlas, lügat anlamı ile bir kimsenin asıl adından başka sonradan takılan ad demektir. Eskiden şairler ve devlet memurları asıl adlan yerine mahlasla- nn: kullanırlardı. Mesela Mithat Paşa'nın asıl adı Ahmet Şefik olduğu gibi Âli Paşa'nın asıl adı Mehmet Emin olduğu halde Ali mahlası ile anılmıştır.

Bu ad kendisine uf ak tefek yapılu oluşunu örtmek için verildiği yolundaki iddia gerçek dışıdır

4— Şirvanizade Rüştü Paşa 1828'de Amasya'da doğmuş ise de babası Kafkasya da Şirvan kasabasında doğmuş bilginlerden olduğundan kendisi bu lakapla anılmış Osmanlı vezirlerindedir. 1873 yılında kısa bir süre sadrazamlık yapmıştır.

5— Mustafa Nuri Paşa, Netayîç el-Vukuat adlı üç ciltlik Osmanlı tarihi yazarıdır. Mabeyn başkâtibliği gibi çeşitli yüksek devlet görevlerinde bulunmuştur.

6- Sultan Abdülaziz'den sonra padişah olan II. Abdülhamit zamanında hükümet başkanı olan sadrazamların saraya gelişlerinde karşılanması şöyle dursun saatlerce kabul edilmek için bekletildikleri ve hâttâ hapis olundukları düşünülürse Ali Paşa'nın hükümet başkanlığı görevinin onurunu nasıl titizlikle koruduğunu bu olay açıkça göstermektedir. Kusur ve kabahat padişahta, mı vezirlerinde mi?

7— Pertevniyal Sultan, padişah Sultan Abdülaziz'in annesi ölüp hayır işlerin yapmakla şöhret bulmuştur. İstanbul'daki Aksaray'daki Valide Camii gibi ünlü eserlerden başka okul ve diğer hayır kurumları da vardır.

8— Lord Clarendon, bu sırada İngiltere dışişleri bakanlığına özellikle seçilmiş bir İngiliz devlet adamıdır.

9 — Compt(Kont) Walewski, bu kongre sırasında Fransa dışişleri bakanı olup Büyük Napoleonic'in (Napolyon Bonapart) Polonyalı Comptes (kontes) Waleicska ile evlilik dışı oğludur.

10— Compt Cdvour (Kont Kavur), Osmanlı-İngiliz-Fransız ittifakına sonradan katılan Sardunya Devleti başbakanı olup İtalya Krallığının kurulmasında büyük çaba göstermiş İtalyan devlet adamı ve başbakanıdır.

11— Kapitülasyon denilen Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine tanıdığı ayrıcalıkların (imtiyazların) her devlete birbirinden farklı şekilde verilmiş olmasından doğan farklı uygulamalar açıklanmak istenmiştir.

12— Baron Edwin Von Manteuffel Prusya Devleti mareşali ve devlet adamı olup konferansa Prusya delegesi olarak sonradan katılmıştır.

13— Zafernâme meşhur şair ve devlet adamı Ziya Paşa'nın sadrazam Âli Paşa'yı hicvetmek için yazdığı şiir kitabının adıdır. Gerçekten kitapta paşa hakkında çok ağır ve çirkin suçlamalar vardır. Bunların pek çoğu da gerçeklerden uzak ve tamamen şahsi kinlerin ürünü iddialardır. Ziya Paşa ve sonradan Yeni Osmanlılar adıyla meydana gelen bir topluluğa mensup Namık Kemal, Ali Suavi ve benzeri yazarları Âli Paşa'nın devlet otoritesini korumak için gösterdiği sert tutumdan gocunarak ona karşı âdeta müşterek bir mücadele açmışlardır. Bu amaçla başlayan kampanya Türkiye'de parlamenter rejimin kurulmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu konu ilerideki makalelerde daha geniş şekilde ele alınmıştır.

14— Yeni Osmanlılar denilen teşekkül son tetkiklere göre İstanbul'da kurulmuş değildir. Ancak yakın zamanlara kadar böyle kabul edilmesinin sebebi Yeni Osmanlılar hakkında tek kaynak olan Ebüzziya Tevfik'in Yeni Tasvir-i Efkâr adlı gazetede yayınladığı "Yeni Osmanlıların Sebep zuhuru" adını taşıyan yazı serisinde böyle yazmış olmasından dolayıdır. Son tetkiklere göre Yeni Osmanlılar İstanbul'da değil, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın

himayesinde Fransa 'da, Namık Kemal, Ziya Paşa ve arkadaşlarının 1867 yılında Paris'te kurdukları bir teşekküldür. Bu teşekküle sonradan, İstanbul'da Âli Paşa aleyhinde faaliyette bulunan ve Meslek adını taşıyan gizli bir derneğin İstanbul'dan kaçan üyeleri de katılmışlardır. Konu tarafımızdan hazırlanmakta olan "Türkiye Parlamento Tarihi" adlı kitapta etrafiyla anlatılmaktadır. Ayrıca Bak. I. Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil: Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı üzerinde araştırma I. Yeni Osmanlılar. II. Bellekten.

15 — Zafernâme aslında bir kaside ile etrafta o zaman büyük yankılar uyandıran şerhi ve tahmisi olmak üzere üç bölümdür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çok acımasız bir taşlama olan Zafemâme'yi Ziya Paşa o zamanki İzmit Mutasarrıfı Fazıl Paşa ağzından yazdırdığı gibi tahmisini de Âli Paşa'nın yakın adamlarından olan karantina kâtibi gibi küçük bir görevli olan Hayri Efendi tarafından ve şerhini de Âli Paşa 'ya bağlılığı ile tanınan Zaptiye Müşiri (emniyet genel müdürü) Hüsnü Paşa tarafından yapılmış gibi göstermiştir. Gerçekte bu her iki adam da iki satırlık mektup yazmaktan âciz kişilerdir. Ziya Paşa bu sahte isimlerle kendi adını saklamak istemiştir.

16 — Osmanlı devlet adamları Tanzimat ve onu izleyen dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikasını büyük Avrupa devletlerinden birisine dayanarak yürütmeye çalışmışlardır. Mesela Reşit Paşa İngiltere'yi, Âli Paşa Fransa'yı, Mahmut Nedim Paşa da Rusya'yı tutmaya çalışmıştır.

17 — Bu sırada İngiltere'nin İstanbul elçisi olan Cannig, buradaki politik başarılarından dolayı hükümeti tarafından lordluk pâyesi verilerek Lord Stratford Redclif adını almıştır. Kutsal yerler probleminin ortaya çıkışı sırasında kendi devleti ile beraber Fransa'yı, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'ya karşı ittifak yapmaya zorlayan bu adamın çabalarıdır. Fakat bundan dolayı da Osmanlı Devletinin içişlerine o derece karışmaya başlamıştı ki Âli Paşa İngiltere hükümeti üzerinde baskı yaparak bu adamı İstanbul'dan geri aldirmiştir.

18- Napoleone III. (1808-1873) bu sırada Fransa imparatorudur. Napoleone Bonapart'ın kardeşi Louis Bonaparte'ın oğludur. 1815'te Fransa'dan kaçarak İsviçre de oturmuş, 1848'de Fransa'ya dönerek ihtilâlde komünist tehlikesini önlediği için cumhurbaşkanı seçilmiş, 1852'de bir darbe ile cumhuriyet rejimini kaldırarak evvela konsül, 1853'te imparatorluğunu ilân etmiştir. Kendini beğenmiş, politikası oynak ve kararsız, sözünü çabuk değiştirir idi. 1870'de Almanya ile yaptığı savaşta Sedan'da Alınanlara esir düşmüş, 1873'de ölmüştür.

19—1868 yılında kurulmuş olan devlet Şurası (Danıştay)nın Türkiye'de ilk parlamenter kuruluş olarak kabul edilmesi, üyeleri arasında İstanbul dışındaki illerden seçilerek gelen delegelerin bulunmasından ve kanun yapma hakkına sahip oluşundan gelmekte idi Fakat gelen

delegelerin burada danışma görevinden başka bir fonksiyonları olmadığı gibi kurumun kanun yapma yetkisi de sadece kanun metnini hazırlamaktan ibaretti.

20— *Tanzimat reformatörlerinin başında gelen Reşit Paşa, Fuad ve Âli paşaların parlamenter bir idare taraftan olup olmadıktan hakkında birbirine uymayan çeşitli görüşler ileri sürülmüş ise de bunların hiçbirisi ciddi bir inceleme ürünü olmadığından gerçek saymak mümkün değildir. Konu tarihimiz bakımından ciddi bir araştırmayı gerektirecek kadar önemlidir. Yazarın bu hükmü de bu çeşit kişisel bir görüşten ileri gitmemektedir.*

21— *Sultan Abdülaziz Osmanlı imparatorlun arasında ilk defa memleket dışına çıkan hükümdardır. 1867'de evvela Fransa'ya oradan İngiltere'ye ve dönüşte de Avusturya 'ya bu memleketlerin hükümdarlarının daveti üzerine gitmiştir. Daha önce 1866'da da Mısır'a gitmişti. Bütün bu seyahatlerde yanında dışişleri bakanı Fuad Paşa bulunmuştur.*

22— *İstanbul-Avrupa demiryolu, Rumeli demiryolu adını taşırdı. Bu yol padişah Abdülaziz zamanında yapılmıştır. Sultan Abdülaziz demiryolunun Topkapı Sarayı bahçesi içinden geçmesini arzu etmemekle beraber engel de olmamıştır. İtiraz edenler daha çok eski kafalı tutucular olmuştu.*

Kaynak: *Abdurrahman Şeref Efendi, Tarih Musahabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, Ankara. S.72-81..*